

**ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИМИ ДОГОВОРАМИ,
РЕЛОКОВАНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Ельвіра КОРМОШ

студентка 3-го курсу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Вікторія ВАШКОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарського права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Зовнішньоекономічні договори (ЗЕД-договори) – це угоди між компаніями з різних країн, що регулюють їхні права та обов'язки в міжнародній торгівлі. Такі договори важливі не лише для приватного бізнесу, але й для держави, оскільки сприяють валютним надходженням, міжнародній співпраці та залученню технологій¹.

Основні характеристики та елементи ЗЕД-договорів:

- Транснаціональний характер – ЗЕД-договори відрізняються від звичайних цивільно-правових договорів тим, що регулюють відносини між компаніями з різних країн. Це зумовлює складнішу структуру та ширший спектр умов.

- Обов'язкові елементи – Чітке визначення сторін договору, їхнього юридичного статусу та контактних даних, детальний опис товару, послуги або дії, що є предметом договору, визначення ціни, валюти платежу, форми та строків розрахунків, умови та терміни постачання, місце передачі товару, страхування, сертифікації та митного оформлення, форс-мажорні обставини, порядок вирішення спорів, арбітражне застереження, вибір права та юрисдикції.

- У міжнародних контрактах особлива увага приділяється умовам Інкотермс, оплаті, валютному контролю та форс-мажорним обставинам².

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). Zakon Ukrainy «Pro zovnishnoekonomichnu diialnist» No. 959-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

² International Chamber of Commerce. (2020). Incoterms® 2020: Rules for the use of domestic and international trade terms. ICC Publications.

Форс-мажор (від фр. *force majeure* – вища сила) – це юридична конструкція, що звільняє сторону договору від відповідальності за порушення зобов'язань через надзвичайні та непередбачувані обставини, що не піддаються її контролю. У міжнародному праві форс-мажор визнано універсальною категорією, яка відображена у численних правових джерелах, таких як Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Віденська конвенція 1980 р.) тощо³.

В Україні форс-мажор закріплений у:

- Цивільному кодексі України (ст. 617);
- Господарському кодексі України (ст. 218, ст. 219)
- ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні».

Засвідченням форс-мажору, є сертифікат. Він підтверджує лише наявність загальних умов, а сторона повинна довести, як саме ці обставини унеможливили виконання саме її конкретного зобов'язання⁴.

В Україні форс-мажором в 2022 році була визнана війна та виданий загальний сертифікат від ТПП. На що посилаються підприємства при неможливості виконання договорів. Але деякі підприємства змогли релокуватися та відновити свою діяльність повністю чи частково на більш безпечних територіях.

Основні проблеми виконання зовнішньоекономічних договорів:

- Зміна можливостей виконання, а саме втрата доступу до обладнання, складів, персоналу, постачальників. Це може тимчасово унеможливити виконання зобов'язань, але часто проблеми можна вирішити, пристосувавшись до нових умов.
- Втрата зв'язку з партнерами може відбуватися у зв'язку з зміною контактних даних без повідомлення, втрата документів, проблеми з інтернетом, звільнення відповідальних осіб, що призводить до непорозумінь, суперечок і розриву відносин.
- Зміна місця відвантаження/отримання, порушення маршрутів, проблеми з експортом/імпортом, труднощі з валютними розрахунками, що ускладнює виконання договорів і вимагає перегляду умов⁵.

Зловживання форс-мажором умовно можна поділити на технічні та умисні:

³ United Nations. (1980). United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG). https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods/conventions/sale_of_goods/cisg

⁴ Verkhovna Rada of Ukraine. (1998). Zakon Ukrainy «Pro torгово-promyslovi palaty v Ukraini» No. 671/97– BP. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр>

⁵ Берназ-Лукавецька О.М. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. Юридичний науковий електронний журнал. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/128.pdf (дата звернення: 31.03.2025).

а) Технічні зловживання – через недотримання порядку застосування форс– мажору:

- подання сертифіката ТПП заднім числом, після виникнення порушення;
- відсутність своєчасного письмового повідомлення контрагента;
- узагальнене посилання на «воєнний стан» без конкретизації обставин;
- відсутність будь-яких дій щодо часткового виконання зобов'язання⁶.

б) Умисні зловживання – коли сторона:

- фактично відновила діяльність, але продовжує посилалися на форс-мажор;
- застосовує форс-мажор *selectively* – до невігідних зобов'язань, залишаючи вигідні без змін;
- вимагає одностороннього підвищення ціни, зміни умов поставки;
- не вживає жодних заходів для мінімізації наслідків⁷.

Основними негативними правовими наслідками після розгляду судом справ, щодо зловживання форс-мажор можуть бути:

- не визнання факту звільнення від відповідальності (навіть за наявності сертифіката ТПП);
- накладення повної матеріальної відповідальності за порушення;
- стягнення збитків, завданих контрагенту (у тому числі втрачений прибуток);
- визнання дії сторони порушенням принципу добросовісності, що може бути враховано у майбутніх спорах;
- винесення рішення на користь іноземної сторони, що створює ризики репутаційних втрат для українського бізнесу⁸.

Щоб мінімізувати проблеми з виконанням міжнародних договорів релокованими підприємствами під час війни, необхідні зміни в законодавстві, договірній практиці та підходах до вирішення спорів.

1. Удосконалення законодавства:

- Уточнення поняття форс-мажору – чітко розділити загальні воєнні обставини та конкретні перешкоди для виконання договорів. Встановити мінімальний перелік доказів впливу війни на виконання договорів. Запровадити єдину форму повідомлення про форс-мажор.

⁶ Supreme Court of Ukraine. (2023). Case №910/5078/22. <https://reyestr.court.gov.ua>

⁷ Commercial Cassation Court. (2023). Огляд практики щодо зловживання форс-мажором. <https://so.court.gov.ua>

⁸ Микола Максимов. Судова практика щодо застосування форс-мажору для бізнесу під час війни. Think brave. Think brave. Останні новини бізнесу України. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/217823_sudova-praktika-shchodo-zastosuvannya-fors-mazhoru-dlya-bznesu-pd-chas-vyni (дата звернення: 31.03.2025).

– Зобов’язати підприємства повідомляти контрагентів про релокацію. Спростити процедуру зміни контактної та юридичної інформації. Встановити режим «тимчасового припинення діяльності».

– Зміни до Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», а саме деталізувати порядок перегляду або призупинення ЗЕД-договорів. Запровадити механізми альтернативного вирішення спорів.

2. Рекомендації для договірної практики:

– Стандартизація форс-мажорних застережень – це включення розширених переліків надзвичайних обставин. Передбачати детальний алгоритм дій у разі форс-мажору. Встановлювати обов’язковість часткового виконання зобов’язань.

– Введення пункту про релокацію, саме визначення порядку повідомлення про зміну місцезнаходження. Передбачити можливість перенесення строків або зміни пунктів поставки. Встановити механізм зміни технічних умов виконання договору.

– Передбачити можливість перегляду цін, обсягів, строків. Дозволити тимчасову «паузу» у виконанні зобов’язань. Зобов’язати сторони вести переговори перед застосуванням санкцій.

3. Роль судів та ТПП:

Судова практика спирається на дотримування принципів доказовості, причинно-наслідкового зв’язку та пропорційності. Формування узагальнення практики щодо виконання договорів. Застосовування принцип добросовісності.

Торгово-промислова палата України проводить експертну оцінку обставин форс-мажору. Бере участь у розробці шаблонів повідомлень, зразків договорів, форм доказів. Проводить інформаційні кампанії для бізнесу.